

JERUSALEME!

„Stály nohy naše v síních tvých, Jerusaleme!“

A prchaly nohy, jak prchají od staroby, ale srdci se nechtělo v dál, jako se nechce od elegie.

Taž se bolně s Jeremiášem: „Jest to město to, o němž se dí, že jest nejkrásnější, jemuž se země těší?“ — opakuj si zlobiv při každém kroku slova Písma: „Nečistoty jeho jsou na nohách jeho“ — přec není blaseovanosti, která by zde neustoupla vnitřním dojmům, není lhostejnosti, která by zde se nezvrátila na soucit! Soucit — a s kým? S tou velkou, divnou, záhadnou historií lidstva, s tím pracujícím, nadšeným, vždy znovu mrskaným, vždy znovu vítězícím duchem lidským!

Vlastní historie Jerusalema ovšem již odumřela. Bývalo zde plesání, nadšeně mohl Jesaiáš pět ve jmenu božím: „Aj já tvořím Jerusalem v plesání a lid jeho v radost“. Plesání ale již je daleko, daleko, již ani neslyšíme pláč, který přišel po něm! Lid, jenž se zde radovati měl, rozmetán po širém světě, a co ho zde zbylo, nebo se vrátilo, ve vlastním domově je porobem, obrazem největší bídy. Tři tisíciletí zde zkameněla a kámen je němý!

„Bohyně hudby“, jakž krásně Schubart dí, „zde se Sionu snesla se k lidem na perutích purpurových.“ Že byla okřídlena, zase odletěla! Ale jako ve snu slyšíme ještě její vzdálené zvuky. Stojíme na cimbuří Davidových hradeb a myslí naší se sunou hrdinné písně železného národa a zbožné, vroucností svou uchvacující žalmy. Procházíme se náměstím chrámovým a v jeho vysokých cypřiších jako by šelestila žhoucí Vysoká píseň. Vcházíme do prázdné jeskyně Jeremiášovy a ze vzdálených její skulin skalních jako by znělo štkání a nad hlavou naší jako by poletovaly vzdechy. Byli jsme jednou

také dětmi. Mladou jsme byli myslí, která si dovedla povídky biblické uvést do živých pohybů, která dovedla pozlatit Jerusalem a upřímnou slzou svlažit obrazy pašijní. Ta poesie znovu se budí, vlastně se budí vzpomínka na ni, tím elegičtější, že prchlo i mládí, i že obklopující nás předměty v skutečnosti jsou tak mrtvy!

Jerusalem je město světové. Zasáhl do dějin hloub nežli Řím a zkusil neštěstí víc než Byzanc. Dobyli ho synové Judovi, David, Sisak, Jehoáš, Nebukadnezar, Nebusaradan, Pompejus, Parthové, Herodes Velký, Titus, Julius Severus, Chosroes II., Heraclius, Omar ibn el Chattab, Gottfried z Bouillonu, Saladin, sultán Selim, Ibrahim paša, a kolikrát dobyt, tolikrát skoro byl také zbourán a zvrácen.

Jerusalem je těsně spojen s největšími kulturami náboženskými. Dvě z nich měly zde rozkvět neb kolébku svou, třetí, mohamedánské, po Mekce je Jerusalem městem nejsvětějším. El Kuc — „svatá“, Kuc šerif, Kuc murabak — „ušlechtilá, požehnaná svatá“ říká mu Arab i Turek. Avšak divný ten osud Jerusalema! Mohamedánům je svatým teprv po Mekce, židům teprv po peněžním trhu, křesťanům teprv po Římu. Křesťanství narodilo se v Jerusalemě a Řím, ten drzý, pánovitý, hříšný Řím se odvážil již i kletbu svou vyřknout nad městem*), v němž působil a zemřel přece jeho vlastní bůh!

Přec zůstane Jerusalem předním putovním místem lidstva! V jeho vysokých zděch, ne sice ve svornosti a lásce, ale v živé skutečnosti stojí chrám mohamedánův vedle křesťanova, oltář křesťanský vedle židovského, a ozývá se v současném sboru napomínající modlitba muezinova s žalobou sefardimovou a písní katolickou, protestantskou, arménskou i koptskou. „Kamenu je stejno, nese-li střechu synagogy, kostela nebo mešity — člověku posud stejno, šlape-li po něm mnich, levita nebo derviš, jen když je šlapán!“ — Ano, Jerusalem bude putovním místem i pro ty, kterým neplatí víra, jižto ale s vroucím zamícením za vznešenou myšlénku lidstva ukřižovat by se dali sami znovu. Zde po prvé jasně a krásně vyslovena byla zá-

*) Za císaře Bedřicha II.

sada rovnosti lidské, zde po prvé také byl mučedník její bičován a utracen.

Uplynula dvě tisíciletí a zásada ta posud neuvedena v život. Bude v ní Jerusalems, to skalní pusté město zpustlé Palestiny, míti ještě slovo vážné? Pro něj je úkol a místo již jen v poesii!

Jerusalems má poetické své údolí Josafat. Sem klade žid místo posledního soudu. „Shromáždím všechny národy a svedu je do údolí Josafat: a souditi se budu s nimi tu o lid svůj, a o dědictví své izraelské, kteréž rozptýlili mezi národy,“ prorokuje Joel. A zde, nad „zlatou branou“ křížákův trčí ze zdí městských vodorovný sloup a na tom prý sedě bude soudit zas Mohamed své, kdežto zároveň na protější hoře Olivetské zasedne soudce Kristus. Zde Kristus, tam Mohamed a uprostřed Jehovah v černých, křížujícími se blesky protkaných, hromy otřásaných mračnech! Zasedněte a sud'te již ty zhoubce lidstva, kteří žijí z jeho krve, usmrcují jeho myšlenky a vraždí svobodu jeho! —

II

RÁD BYCH VĚDĚL, ODKUD MALÍŘI OBYČEJNĚ Jerusalems si kreslí! Co jsem viděl obrazů, všechny byly špatny, alespoň v perspektivě. Dobře může kreslič město přehlednout s „hory pohoršení“, ač nebojí-li se, že sedláci z vesničky Siloah, na kidronském úpatí hory, pověstní svým fanatismem, trochu ho pokamenují. Nebo ještě líp se sousední hory Olivetské. Jako vůbec všechno jerusalemské na zcela skrovnou prostoru směstnané sobě mysleti musíme, také údolí kidronské není široké a hora Olivetská o polovic alespoň přistupuje blíž k městu než náš Petřín k Vltavě.

Jerusalems leží na druhém svahu judských hor. Když jsme byli z planiny Sáronské po sedm až osm hodin na koních vystupovali vždy výš a výš, z hřebenu na hřeben, dostanem se konečně na výšinu, s níž zříme dolů ku zděm jerusalemským a přes ně na horu Olivetskou. Na konci mírného svahu leží Jerusalems. Z dvou stran, k bráně Joppské a Damaskové, je obklopen jaksi pevninou, k ostatním dvěma stranám vzhlíží jednak údolí Hinnom, v rovném pak úhlu k tomuto údolí

Kidron či Josafat. Za Hinnomem vznáší se hora „zlé rady“, nad Kidronem strmí Olivet.

Díváme-li se s tohoto vrchu na město, leží před námi jako pravidelný čtverhran. Vzdor té pravidelnosti je dosti malebný pohled. Vysoké zdi s cimbuřím dodávají rázu pevnosti a ve zděch těch, zvláště v úhlu hinnomském jsou vezděny části zdi kdys chrámovou prostoru Šalomounovu obmykající, balvany to velikosti báječné. Kuple a věže mnohých kostelů a mešit vyčnívají z celého pohoří kupliček malých, jichž má skoro každý dům několik bílých, zděných, a rozsáhlejší klášter třeba do třicíti. Domů se zdá být převelký počet. Neboť nestaví se dům jako u nás; dvě neb tři poschodí nad sebou jdou jen do ulice, uvnitř je dům skupením domků malých, jak bílé kostky vypadajících, stojících buď vedle sebe nebo šikmo nad sebou a spojených schody nebo nekrytými uličkami nebo i prostranstvím, v jehož středu cisterna. Každý větší pokoj mívá kupli. Takto jsou střechy orientální ploché, a slouží v podvečer co terasy, ozdobené někdy aloí nebo kaktusem. Duté cihly, složené nad sebe do trojhranů, běží kolem střechy, chrání před zvědavostí sousedskou, přivádějí čerstvý vzduch a dodávají pohledu na celé město ještě více pestrosti. Jenže vše je stavěno ze světle šedého kamene křídového a barva ta je k zoufání monotonní, Jerusalemem jako by byl pod mrtvým přikrovem.

Jerusalem byl několikrát z kořene vyvrácen, také zemětřesení se přičinilo k změnám, dnešního dne není ani více lze udat pahrbky a údolí dávná s bezpečím. Jen Sion, Olivet, Josafat a Haram (náměstí starého chrámu) jsou jisty, ostatně vše nejisto, Golgatha s božím hrobem už docela pouhá bájka. A modernější ten Jerusalemem je skoro všude stejný. Budovy v evropském zcela slohu jsou skoro jen před Joppskou branou, kde po výšinách roztroušeno několik škol pro arabské děti, dům protestantských diakonisek, špitál pro malomocné, ruský velkolepý hospital pro poutníky. Uvnitř rozděleno město sice na několik čtvrtí, arménskou, křesťanskou, židovskou, mohamedánskou, aniž by se ostatně těch 40.000 různověrců jerusalemských vázalo přísně na čtvrt svou, avšak čtvrti ty architektonicky nejsou od sebe pranic rozdílny.

Mimo Haram je velmi málo náměstí či „meidanů“ v Jerusalemě a všechny nepravidelné a malé. Ulice jdou od západu na východ a od jihu k severu, i křižují se obyčejně v úhlech rovných. Avšak mnoho jich je slepých, ani jedna pěkně rovná, všechny pro svažnou polohu strmy. Dláždění je horší než cařihradské a bělehradské, tedy nejhorší na celém světě. Dlaždičky jsou velké, skluzky, nebezpečno přes ně koňmo — pěšky ale v Jerusalemě „se nesluší“. A nejen v Jerusalemě, nýbrž vůbec v celé Palestině není povelu ani jediného.

V noci jsou ulice zcela neosvětleny a chodec musí dle předpisu nést si svítilnu. Také ale za dne v nich temno. Některá ulice bazarová — „suk“ — je kryta, jiné jsou většinou úzky, musíš zcela obrátit, setkáš-li se s velbloudem nesoucím roští z Hebronu nebo oslem vlekcoucím klády. K tomu jsou špinavy jako v Kahýru a psů po nich již zase jako v Kahýře a Cařihradě dohromady. Kamenné domy strmí do výše, že sotva vidět pruh modrého nebe. Před některými jsou také ještě kamenná sedátka vestavena do ulice, a okna, opatřená červeným, někdy pěkně řezaným mřížím, vyčnívají vesměs arkýřovitě. Kde jsou dílny, valí se kouř výhní nebo čmoud „mankalu“ (hrnku s uhlím, jediná také kamna jerusalemská) dveřmi ven, neboť komín bys zde marně hledal.

Jerusalem měl sedm bran. Z těch jsou tři zcela zazděny, mezi nimi také byzantinsky vyklenutá, pěknými sloupky ozdobená „brána zlatá“, čili „brána milosrdenství“ — bab er Rachmech, jak ji Arabové nazývají. Zde prý Kristus vjel na oslu, později se tu proto odbývala křesťanská procesí, avšak mohamedáné bránu zazdili, neboť je rozšířena pověst, že jí vejde jakýs král, opanuje město a z města celý svět. Pro tutéž pověru zavírají po čas modlitby o velkých svátcích také brány ostatní. Tyto zůstávají takto otevřeny do slunce západu, jen brána Joppská o chvíli ještě déle. Sbíhají se k bráně té, kterou Arabové nazývají bab el Chalil, „branou přítelevou“, silnice z Joppe, Betléma a Hebronu. Abraham je mohamedánům tím právě „přítelem božím“, takto je Chalil i arabský název Hebronu, domova Abrahamova.

Zsinalá barva smrti, jaká kryje Jerusalem, je rozestřena také po celém jeho vřkolí. Palestina je poušť, kamenitá, skal-

natá, smutná poušť. Když král David zrána na cimbuří sionského hradu modlitbu svou odříkával, ptactvo jerusalemské prý zpěvně opakovalo každé slovo po něm. Mohl by se nyní modlit do uplakaní, ani ptačátko by se neozvalo! Jistě že bylo zde druhdy květnatěji, avšak nyní sotva že jaro někde vyloudí trochu zeleni, travičku na kameni. Bělošedé, nahé je celé vřkolí. Jen zde onde několik zvětšelych oliv se smutnou, šedivou zelení svou, takto vše jakoby dávno vypáleno a popelem pokryto. V té pustotě je mohútná vznešenost. Když vyjedeš na Olivet a zde za mešitku, dříve kapli „nanebevstoupení“, a za malou arabskou vísku Tur, až dech se zatají tou velebností! Zde mrtvé věčné město, kolem něho samý hřbitov posetý bílými kameny, přes ně tam ty nahé skály hrobu Samuelova, a dál a dále samý nahý vrch, samá nahá skála, vidíš celé moře mrtvých výšin, obrovské nehybné vlny šedivé rozloženy vždy dál, vždy dál, až tam u závratné, vždy ale ještě jasné dále horské velikány moabitské, před nimi údolí, jímž vine se temný pruh Jordánu, za ním poušť Kristova a vpravo to modré zrcadlo Mrtvého moře, až děsivě jasné a klidné, tiché jako hluboký sen.

Trojvrcholý Olivet přirovnávají k orlu s rozpjatými křídly. Orlí myšlenky nesou se s něho — mžikem přes okruh třiceti mil a přes tisíce let!

III

NĚKTERÉ ULICE, ZVLÁŠTĚ KDE JSOU POUHÁ BYDLIŠTĚ mohamedánská, jsou klášterně tichy. Po ulici nejde človíčka, domy jsou zavřeny, kladívkem kovovým musíš teprv zaklepat, žádáš-li za vstup, a vystrčí-li některá až příliš bezpečná mohamedánka nezahalenou hlavu, jakoby uštknuta škusne sebou zas zpět a slyšíš ji, jak si zaběduje: „Ja da veti!“ (Já nešťastná!) Ve vzduchu slyšíš jen chřestot křídel velkých kobytek, které nad městem v milionech poletují, jako hvězdičky se v slunci lesknou, cisterny znečišťují a vše pohubí.

Také ve vřkolí některých konsulátů je věčné to ticho. Ledaže, jsi-li zvláště nešťasten, zaslechneš vzdálený zvuk nějakého piana, jediné to náhrady za evropské koncerty, plesy

atd., jichž v Svatém městě posud není. Jinak v bazarech mohamedánských, v ulicích od Joppské brány vedoucí na východ, pak v „ulici křesťanův“. Zde je dosti dílen; pokud slunce svítí, vyniká stále jejich ruch. Klempíři mají plné ruce práce, aby stačili dělat poutníkům plechové láhve na vodu z Jordánu. Soustružníci dělají skřínky, čítací pulty, desky na jerusalemská „alba“ a dýmky ze světložlutého dřeva balzamového, světlohnedého olivového a tmavého „hebronského“, i prodávají dýmky ty kus po kuse zbožným chudým poutníkům se zvláštní obětovností po dvou francích, třeba by kus po kuse nestál za pět centimů. Jiní soustruhují jen olivové dřevo na růžence. Hladiči vyrábějí z černošedého „kamene Mojžíšova“, přiváženého od Mrtvého moře, kalamáře, těžítka, turecké šálečky kávové. Jako v Cařihradě mají penězoměnci také zde celý svůj krám na ulici, malou čtyrhannou a zadržovanou skřínku a v ní v divné směsici napoleony a guiney, tereziánské tolary, španělské „colonnaty“ či tolary sloupové a anglické rupie, drobné měděné egyptské i turecké, stříbrné turecké medžidii čili „ghazi“ (= „vítězící“, jak je zde nazývají), ruské imperiály a turecké zlaté mince „liry“ po stu „ghurušů“ (piastrů = šestáků), po 50, ano i zlaté ještě po 5 a 3 ghuruších.

Mezi tím, cvšem ne ve valných houfech, přechází lidstvo všech národností. Slyšíš rusky, arabsky, turecky, řecky, syrsky, hebrejsky, italsky, není známějšího jazyka, jehož by Jerusalem neslyšel den co den. Kvetoucí to mosaika lidu! Zde se plíží jako stín mladý židák v županovitém rouchu. Tváře jeho jsou voskově bledy, oči mají výraz nemocného dítěte, vše na něm visí jako na bidélku; přišel z Polsky sem, bez účele, bez příčiny, a trpí hlad. S nesmírnou, ale přirozenou grandezou kráčí beduinský šech (pohlavár). Přes turban má přehozený hedvábný šátek, otočený hedvábnou šnůrou — kroj to všech vznešenějších jezdců od Malé Asie až na konec Afriky. Abajeh, dlouhý, bílý plášť jezdecký, splývá s ramenou až na zem. Pod pláštěm vidíš místo širokého hedvábného pasu, jaký nosí Turci co ochranu života při jízdě, pás kožený. Šech tě spatřil, jede pravicí k zemi, jako by prachu nabratí chtěl, pak ji klade na prsa a na čelo, načež ti pravici podá.

Byl poznal cizince a doufá, že budeš od něho najímat koně k objížd'kám, ano že tě co stráž sprovedí k Jordánu.

Za ním stojí několik venkovanů a venkovanek kolem prodavače vody. Mají na sobě jen modrou košili, přes tu plášť z velbloudí srsti, bíle a hnědě pruhovaný, na oholené hlavě jen v temeni připlácnutou kulatou čepičku z plátna nebo plsti, jaké se tu obyčejně nosí pod kefféchem (či emamechem = turbanem). Přišli vesměs z vesnice Lifty a hledají práci nádenickou. Ženy jejich jsou zcela podobně oblečeny, jenže některé nemají nic jiného na sobě než tu tmavomodrou košili, a která má jakýs plášť, nemá plstěný, nýbrž jen z jakés lehké hnědé látky. Sprovedily muže k práci, avšak samy zde pracovat nehodlají. S ženskými služebnými mají hospodyně jerusalemské vůbec kříž. Svobodná do služby nejde, stydíť se za ni, jen nejchudší vdaná Jerusaleмка posluhuje, avšak kolikráte se jí za den zachce navštívit svou rodinu, odejde od práce.

Prodavač vody „ze studně Nehemiášovy“ má své zboží v podlouhlém vaku, sešitém z jediné kůže kozí, jejíž srst se vlhkostí až mastně leskne. Sedláci nepřikládají otvor k ústům, nýbrž drží vak do výše a nechají sobě z dálky vodu do úst nastříkat, v čemž se znají až virtuosně. Teď se u nich zastavil obrovský hamal, nosič. Ne tak obrovský postavou jako schopností, unést tíže několikacentové. A muž ten i v Ramadanu, když jsou celodenní posty, pracuje stále stejně!

Náhle tě chytne kdosi po evropsku oděný za ruku. Klaní se, podává v deskách celý archiv doporučujících listů a nabízí své služby. Je to „tetovovatel“ z řemesla a vpaluje poutníkům do prsou a na ruce červené známky, že byli v Palestině. Jeho doporučující listy jsou psány ve všech jazycích a od nejrozmanitějších lidí. Také jeden německý princ (Ludvík hesenský) dal si od něho as jedenáct knížecích korun vpálit na ruku a dosvědčil, že byl s ním spokojen.

V nesmírném spěchu nesou tu najednou Židé mrtvého kolem, položeného na žebřík bez truhly. Židovky, halící se jako Turkyně v bílý plášť, nepokrývající sobě ale obličej, běží hlasitě bědujíce za průvodem — pak se sejdou všichni v domě zesnulého na kávu. Mrtvolu nenechají v Jerusalemě

nikdy dýl než několik hodin v domě, nejrychleji vypravují Židé své mrtvé z domu. Turci nosí mrtvého v truhle na marách, křesťané bez truhly. A zase kráčí naproti tobě postava předústojná, kavas, četník. Na hlavě má tarbuš či fez, v ruce dlouhou hůl, po boku šavli; patrně je si vědom, že vykonává velkou službu kráčeje zde před konsulem, aby odstranil všechny překážky, které by se pánu jeho v cestě naskytnouti mohly. Opilý Řek potácí se od domu k domu a houfec tureckých žen tiskne se ze strachu před ním ke zdi. Zde je již móda „damascénská“, vznešené dámy nosí přes celý obličej pestrý, kvítkovaný šátek, kdežto prostá žena má černý závojek, který v podobě kříže přikrývá jen oči, nos, ústa a bradu. Takto jsou onyno cely zahaleny v bílý plášť a vypadají poeticky jako plný moučný pytel. Vlekou s sebou as tříletého Turečka. Chlapík má jak rak červené, zlatem vyšíváné kalhotky; jsou to jeho první a ještě je celý uplakán, že ho doma tak slavnostně po světnici polonahého šmejkalý, než mu je oblékly.

Ne právě pestřeji, avšak mnohem živěji je v každém „suku“, ulici bazarové. Krámy jsou jaksi čtyrhranné, trochu nad zemí povýšené otvory ve zdi, které se na noc velkým příklopem zavírají. Uvnitř buď sedí prodavač pohodlně na zkřížovaných nohou a kouří z vodní dýmky, „nargilé“, nebo čibuku, „kasabé“, buď pracuje zde vyklepavač bavlny, čibukář, tabáčník řezající tabákové listí atd. Lidstva se zde proudí hojněji a žebrák nevolá své: „Jsem host boží a prorokův!“ nadarmo jako jinde. Zde také vidíš více Betlehemitek, těch krásných, ano jedině krásných Arabek. Jsou křesťanky, přinášejí kříže a jiné památky z perleti na trh a rád bych viděl toho, kdo by nekoupil, když se naň zahledí ty měkké oči černé! Mezi kupci procházejí se prodavači nápojů a lahůdek. „Občerstvi srdce své!“ křičí jeden a nabízí — cukrovou vodu. „Čistí to krev!“ huláká prodavač vody z rozinek. „Potrava vlaštovčí!“ vříská třetí, který má bílé, máslem potřené a semenem ze sesamu posypané pečivo neobvyklé nám chuti. „Tvá snídaně, o postící se!“ a postící se může si tu za ghuruš koupit kulatý chléb. „Učiň si dobrou noc, barmekido!“ a barmekida může tu dostat smaženého hrachu. „Bůh tě potrestá,

nevěrníče!“ a na nevěrníka směje se míška okurkového salátu. Některý z krámů zařízen na mohamedánskou školu. Plno tu kluků — holky se neučí ničemu — sedí v kůpkách na zemi a vřeští za učitelem všichni najednou, až člověk si uši zacpává. Nech ruce na uších! Jen o několik kroků dál je kavárna a v té hraje kaftanovým Turkům arabská hudba: cimbál, na němž se ale nehraje kladívkem, nýbrž prsty jako na ležací harfě, sto rolniček na bidle, dva tympánky velké jako kokosový ořech, do nichž se také jen rukou mlátí. Melodie „moderně česká“, totiž žádná či „nekonečná“, k tomu vřískot všech hudebníků, a turbany Turkův kolíbají se co nejspokojeněji.

Na procházku si vycházejí Jerusalemané jen za Joppskou bránu. Zde je několik kaváren, před nimiž skládá a nakládá se velbloudům zboží. Hned u první je strašný řev. Dva velbloudi, s nichž už sedla složena, jsou tu dohromady spjati. Jednomu z nich, aby nemohli daleko, uvázána pravá noha do výše. Druhý velbloud čistě po přátelsku užívá ihned té bezbrannosti a kouše spoutaného do nohy levé, takže tento bolestí strašně řve. Snad by jich pán opatřil mír, ale právě se pere s nějakým mukarim (čeledínem od koňů) o hůl. „Což jsi ty větší pán než já, že máš hůl a já ne?“ křičí a již mu hůl vykroutil. Ale mukari pouští se do boje nového, maže vybojníka poplivaným svým pantoflem a nadává mu „šestnácti psů“. Dále po silnici celá řada obtížených ještě velbloudů a oslů. Prvější jsou také zde aristokracií. Pochutnávají-li si na mladé duře (kukuřici), hospodář je nechává klidně se pást, najde-li ale nebohého osla v ní, ihned mu uřeže uši. „Množství to dělá“; velbloudů je nanejvýš někde sto v stádu, oslíků hned několik set, žádná rarita.

Vlevo se silnice schází se k vedlejší cestě a po té k mírnému návrší Gihon, kde je turecký hřbitov, velký rybník, v letě ovšem zcela prázdný, několik košatých stromů a několik potroušených budov — již jsem řekl, že zde za Joppskou branou jsou některé budovy evropské, ústavy to dobročinné. Hned na počátku poboční cesty sedí žebráci; mají zahalena ústa a nosy, jejich hlas sípavě skuhrá o almužnu a ruce vzpjaté jsou obaleny šatem, aby nevzbudily ošklivost. Jsou to m a l o m o c n í, potomci oněch, o nichž již bible vypravuje.

Rozplemeňují se mezi sebou, děti jsou obyčejně zdravý, teprv když se jim blíží pohlavní zralost, upadají v strašnou dědičnou chorobu svou. U Sionské či Davidovy brány mají vystaveno sedmnáct chaloupek, z nichž nemají se vzdálit, avšak vycházejí k silnicím přec na žebrotu. Také u jiných míst palestinských viděl jsem je žebrající. Nevím, v čem vlastně nemoc ta se zakládá, ale vím, že není pomoci, leda by se jim zabránily sňatky. Přesvědčili se o tom mnozí již lékaři, zvláště angličtí; na Gihonu je zvláštní nemocnice pro deset malomocných, nedociluje však pražádného výsledku. — Do plechových jich mísek padá velmi málo dáreků. Tlustý kněz nedá jim ničeho, v houfech se batolící turecké paničky jdou také lhostejně kolem nich, leda že některá panička nebo slečinka evropská do kapsy sáhne.

Kdo má vůbec čas, vyjde si v pozdější odpůldne za Joppskou bránu. Horko je v Palestině jen v některých částech pro nás nesnesitelné, v Jerusalemě jen někdy vystoupí přes 30° R; avšak jakmile slunko vyskočí, je zde v letě ihned 25° R a teprv k večeru se vzduch chladí, když začne vát západní vítr, dostavující se den co den. Jerusalemané chodí za bránu větru vstříc, procházejí se po Gihonu, zasedají na tureckých náhrobcích. Sotva ale slunce kloní se k obzoru, spěchá vše do města zpět. V Palestině přechází den v noc již beze všeho soumraku, není zde žádného večera; jakmile ale nastane noc, zavrou se brány neuprosně a venku je nebezpečno, loupežní beduinové pak zarážejí často až k městským hradbám.

Mladší vracející se mužští shlukují se v tlupy a spustí mečícím falsetem sborovou píseň. Aby rytmus líp vyznačili, provázejí zpěv svůj plácáním rukou.

Muezin nyní odzpívá s věže: „Vyznávám, že není boha mimo boha. Vyznávám, že Mohamed je vyslancem boha!“ A brzy nato je Jerusalemem obestřen spánkem a snem. Jen ponocní přecházejí a volají čas od času: „Pochválen buď král života, jenž nedřímá a neumírá!“ Ale o půlnoci zase to zazní s věží: „Poďte k modlitbě, poďte k spáse! Lepší je modlitba nežli spánek!“ A ihned vstává moslemín z lože, aby vykonal svou modlitbu půlnoční.

A zase je ticho, až do čtvrté hodiny ranní. Tu pak zazní

tenký zvuk malého zvonku, zovoucího poutníky křesťany dolů v Josafat, ke mši v kapli „nad hrobem Panny Marie“.

IV

HMOTNĚ VZATO NENÍ ŽIVOBYTÍ JERUSALEMANŮ

ani dobré ani špatné. Byty nejsou laciny, strava není drahá. Jenže je ovšem zcela jednoduchá. Co do masa jsou poukázáni na maso ovčí a kozí. Prvější je chutné, je z ovčí tučných ocasů. Koz je mnoho, jsou vesměs černy až do modra, velky, bezrohy a s dlouhýma ušima, mají fysiognomii polského žida s kučerami na spáncích. Másla je málo a je bílé a mazavé jako sýr, nepěkné a nechutné. Chutnější je zelenavý arabský sýr. Telecího masa nedostaneš nikdy, hovězího málokdy; není skoro ani palestinského skotu a dovoz z Malé Asie do Alexandrie Palestiny se ani netkne. Zelenina přichází hned z hinnomského údolí u Jerusalema a připravuje se vesměs, jako moučná jídla také, olejem olivovým. Hinnomské sady jsou ty staré, velebené a obdivované „zahrady královské“, vypadající nyní jako některá z horších zelinářských zahrad za naším Podolem. Co do ovoce hlavně se přinášejí oranže a melouny joppské, hrozně hebronské, moruše, fíky — už v Starém Zákoně, když někdo lezl na strom, byl ten strom vždycky fík! Víno „jerusalemské“ a „betlémské“, jež se místo v sudech uschovává v obrovských džbánech kamenných, je dosti chutné, také dobrou kořalku připravují z réví. Obilí skoro vesměs pochází z přímořské pláně Sáronské, vyšlapuje se hned na polích, a mlýny, podobající se vykopaným nyní pompejánským, jsou zcela starozákonní, dvě ženské vždy mlýnem tím ručním vládnou — „dvě budou mlít ve mlýně“, jak čteme u evangelisty Matouše. Větší dřeva dovážejí se z ciziny (dřevěné domy ve vřkolu joppském jsou cely zhotoveny a dodány až z Ameriky), v Jerusalemě znají jen hebronské klestí. Zajíců a slípek je ve směru k Jordánu dost, tam pak je jich hojně až ke břehům Mrtvého moře. Není ostatně, mimochodem řečeno, moře to tak mrtvo, jak obyčejně se myslí. V jeho vodě vyvinuje se několik druhů konchylíí, přes zrcadlo přeletují vlaštovky, sluky, kachny, po jeho břehu prohání se gazela,

v jeho stráních žije kozorožec, tygr, pardál, hyena a šakál. Šakál brousí až kolem Jerusalema, hyena navštěvuje také judské hory před městem.

Villegiaturu odbývají si Jerusalemané pod stany za Damaskovou branou. Výlety činí k známým šechům arabských beduinů, kteří jsou v případě takovém velmi pohostinni, nečiníce přitom mezi sluhou a pánem rozdílu p r a ž á d n é h o.

Jerusalemané netěší se takto ve světě dobré právě pověsti. Duševně jsou za světem ostatním, ač — hodiny své z pověry všude si zřídili o celou hodinu napřed! O povaze jejich vypravují se věci nepěkné. Jsou prý lživi, plácavi, líni a nesrdnati. Avšak žebroty a krádeže, vzdor špatné policii, je zde přec jen málo.

V Palestině přichází na deset mohamedánů vždy teprv jeden křesťan a jeden žid, v Jerusalemě po křesťanu a po židu již na dva až tři mohamedány. Křesťan, žid a mohamedán jsou zde zastoupeni ve všech sektách svých a všichni jsou pravzory fanatismu — o zajímavé náboženské povaze Jerusalemanů ještě promluví. Proto má také „jerusalemská rada“ smíšená dosti práce. Sestává z osmi členů, 4 mohamedánů, 3 křesťanů (řeka, katolík, arména) a 1 žida, i jedná toliko ústně. Takto je nyní Jerusalema dán pod ochranu všech konsulů křesťanských a tito mají alespoň nad přistěhovalými cizinci větší moc než sám paša jerusalemský, k jehož pašaliku náleží ostatně i celá Syrie.

Každému cestovateli již proto namane se otázka, kdo konečně Jerusalema opanuje? O slabých zde židech nemožno mluvit. Mohamedáni jsou v politickém úpadku, a první velká rána, která otřese Cařihradem, vydá Jerusalema. Ale komu? Katolíkům? Snad by se otázka ve prospěch katolíků rozluštila, kdyby papež přenesl své sídlo z Říma do Jerusalema. Ale papež bude se trochu rozmýšlet, aby zůstavil zvyklý přepych evropský, omezil se na jednoduchost apoštolskou, vyměnil krásnou krajinu za pustinu, vydal se bezbranný všanc vždy ještě možnému, třebaže pak už poslednímu výbuchu fanatismu mohamedánského, a až si to rozmyslí, nechá toho. Také, sotvaže by vyšel z Říma, ať už kamkoli, viděli bychom as nově starou komedii dvou neb tří papežů najednou, a měli

bychom hned několik současně neomylných, kteří by se neomylně proklínali až do horoucích. Povaha protestantská není zde výbojna, dosáhne snad ještě mnohých úspěchů, sotva ale vlády. Zbývá tedy Řek, hlavně Rus.

Rus je „notus in Judaea deus“. Z poutníků, co jich do roka přijde, alespoň třetina je ruská a dochází na pouti od vlády všemožné podpory. Řecké jich kláštery mají mezi Araby daleko lepší pověst než katolické nebo arménské. Řecký mnich je pohostinský, ale je víc mnichem než hospodským, zná arabštinu, vzdělává půdu, vyučuje arabské venkovany, podporuje je léky. U Jerusalema zarazili Rusové velkou kolonii, Jerusalema nový. Koupili za Joppskou branou obrovský pozemek, obehnali jej zdí, vystavili kostel, dům na několik set poutníků, velkou nemocnici. Zde sídlí arcibiskup, muž velmi vzdělaný a podnikavý, obklopený čilým kněžstvem, které odchovává v semeništi svém mladé řecké kněžstvo už z t u z e m c ů, Arabů. Peněz jim dáno až přehojně. Rusové chtějí zde mít svůj proti-Řím, a dobudou-li mravně Jerusalema, zlomili také cařihradskému mohamedanismu alespoň jedno křídlo.

Kdo cestoval od Černého moře podél Malé Asie, Syrie a Palestiny, kdo viděl, jakou sumu práce, peněz, intelligence vrhají zde Rusové i do nejbídnějšího hnízda, podiví se jich agitaci a vidí, že přední, ano životní svůj interes pochopitelným způsobem Rusové kladou sem na moře. Ta špetička pravdy, která je na pověstech o ruském interesu stran nás Čechů, vypadá naproti faktům v Orientu jako hračka, kterou člověk drží jen v ruce, aby ji v pravý čas kvůli někomu zahodil. Idey i největší velmi, velmi pomalu se stávají skutkem!

V

I KDYBYCH BYL „KATOLÍKEM Z PŘESVĚDČENÍ“, přál bych řeckým nesjednocencům, Rusům, vítězství v Jerusalemě. Ve prospěch křesťanství. Konsulové jerusalemsí arcichrání křesťany před násilím, ale jen v městě. Jinde po Palestině zkoušejí křesťané dost, poukazuju jen k známým smutným událostem, jakéž se podnes zblíhají v druzském městě Hasbeji, třeba tu bylo křesťanů mnoho, na 4000, měli tu

čtyry své kláštery atd. Moslemíné palestinští jsou nejfanačtější, ani v hlavním sídle mohamedanismu, v Kahýře, nestane se ti jako v Jerusalemě, aby potkávající tě mohamedán zvolal: „Hajdi džaur!“ Zde je křesťan Turkovi pořád ještě „Ačallak Nusrani“ — „z odpuštění křesťan“. A přec je mohamedanism dosti blízký christianismu, „Isa ben Mirjam“, Ježíš náš, je také jim prorokem!

Ubezpečuje-li se, že vzdělanější mohamedán zde afektuje alespoň k protestantům jakous úctu, je úcta ta při pasivnosti protestantismu křesťanským žvlům málo platna. Jedině ruské kláštery mohou zde něco působit, a spatříš-li na ulici jerusalemské houfec seminaristů z kláštera Sv. kříže, v modrých kabátech, s dlouhými vlasy, vidíš zde v nich tak ty jediné pravé bojovníky budoucnosti. Jakž může Turek mít úctu k sektám křesťanským, když vidí, jak tyto jsou naproti sobě plny řevnivosti, bídnych pletich, krvavé zášti! Sotva sobě jedna sekta něčeho v Cařihradě uprosí a uplatí, již platí druhá ještě víc, aby té první vše zkazila. Jakž může mít úctu ke kněžím, kteří jsou špinavější, výdělkářštější, neupřímnější než jeho vlastní, přitom i prosaičtější a nevědomější než tento, jenž zná alespoň svůj koran dobře! Co má myslit o křesťanech, když do kapliček svých navěšují zlatých a stříbrných lamp, bohatých lišten, klenotů a drahokamů, když staví nákladná sanctuaria a hotely, a groše nedají, aby se alespoň trochu upravila cesta k Jethsemane a Mariinu hrobu! Jak má na ně hleděti, když musí na nejsvětějším křesťanům místě, v kostele božího hrobu, být stále turecká stráž, aby se tu den co den neseprali! On vidí luterány, katolíky, ale ne křesťany, on chápe jen, že jedí jídla, jež on má za nečistá — nic víc!

Arci tu není více to protivné množství mnichů, co jich bylo v době pokřížácké. Není více míst jako druhdy Mar Saba, kde bylo 10.000 mnichů a askétů pohromadě, ale dost je klášterů, jež chovají alespoň sto řeholních lenochů. V bohatém jerusalemském klášteře arménském je alespoň sto mnichů; v jich kostele je síla podobizen jich patriarchů, mužů vousatých, ověšených zlatem, s rukou k žehnání zvýšenou, a skutečné požehnání páčí se na miliony. Klášter salvatorský chová as 50 františkánů, jichž kvardián přikládá sobě titul

„kustos sv. země“; jsou na poutníky tak dobře po hospodsku zřízeni, že z nich ročně vydírají tisíce tisícův. Hospody jsou to, nikoli kláštery, a to stejně vydíravé v nejspinavějším koutě jerusalemském, jako v pyšné budově „zahrady boží“ čili na Karmelu, kde hostům spočítají i zdravý vzduch a krásnou vyhlídku na moře. I v pověstně drahých hostincích alexandrijských je laciněji než zde, zato také čistěji a líp. A nemůže-li tě mnich svým „pohostinstvím“ odřít, napálí tě najisto kamínkem z některé posvátné jeskyně, proutkem s nějaké zázračné olivy, a podáváš-li mu v houževnatosti své při rozchodu pořád ještě prázdnou dlaň, nastříká ti co poslední atentát do ní — smradlavé růžové vody. Ať vyjdeš od sloupu, u něhož byl Kristus bičován, z kapličky, kde byl sv. Jakub stát, z domu Kaifášova, odkudkoli, pořád abys si tu „vůni“ s rukou smýval. Naučili se tomu od posluhů v synagogách, kteří při svatbách z obřadu a kvůli spropitnému růžové vody svatebčanům do rukou nalívají. Klášter Ain Karim („sv. Jan v poušti“), as dvě hodiny od Jerusalema vzdálený, živí se jen vyráběním růžové té vody a má velká lada posázená samými růžemi. Mimo výdělek nehledí sobě zde mniši ničeho. Ukaž arménskému mnichu bibli a on ti řekne: „To není bible, vždyť jsem slyšel, že ji vzal Kristus Pán s sebou do nebe!“

Pravým, k neuvěření trefným obrazem jerusalemského křesťanstva je kostel Božího hrobu, cíl veškeré pouti. Je úplně zastaven soukromými domy a kláštery, které na něm visí jako hladové pijavice. Jen z jedné strany je příchod volný a toliko pěkná kuple chrámu vyčnívá nad vůkolí. Podotknul jsem již dříve, že kostel Božího hrobu postaven na místě zcela libovolném. Dle evangelia byla Golgatha zcela mimo město (nejspíš, jak Thenius myslí, nad jeskyní Jeremiášovou, za branou Damaskovou, dle polohy s. s. z.) a kostel náš je ještě uvnitř města starého, v obvodu starých hradeb. A kdyby byla i Golgatha pravá, zajisté že bohatý ten muž, v jehož kryptu Ježíš položen, vedle popraviště by as sotva byl rodinnou svou kryptu založil — alespoň Boží hrob by byl pak nepravý. Zbožný van de Velde praví: „Kdyby se vědělo, kde byla Golgatha pravá, za několik neděl by tam kostel Božího hrobu přenesen, a hanebnosti, které se nyní pášou na Golgatě nepravé,

páchaly by se pak na pravé. Že bůh skryl hrob Mojžíšův, věda, jak by lid dopouštěl se tu modloslužby, mělo by nás poučit, proč že skryl také hrob Kristův.“ — Alespoň jednou do roka znesvěť se to místo vraždou. Při velikonočním rozdávání „svatého ohně“ u vnitřní kapličky hrobní strhne se vždy mezi řeckými a arménskými strašná rvačka, ani přítomné setniny tureckého vojska nejsou s to jí zabránit, a vždy odnesou pak několik mrtvých. Takto můžeš vidět každého večera, jak poutníci a poutnice vnášejí si do chrámu koberce a pokrývky, aby zde v společné zbožnosti proleželi noc. Kněží jim prodávají k tomu víno a pečeně, by nebyli rušeni hladem.

Na dosti velkém, čtyřhranném a velkými čtverci dlážděném předdvoří chrámu, k němuž se obrací tak zvaná fasáda — dvě okna vchodu — je vždy dosti prodavačů růženců, křížků, medailonů z perleti a jiných tretů. Jakmile vkročíme do chrámu, spatříme tu — u v n i t ř — několik Turků, ležících na stráži, kouřících, vařících si kávu atd.

Račiž si, čtenáři, nyní především myslit malou, až dvacet kroků dlouhou, as patnáct širokou a k třiceti stopám vysokou předsíň. Na konci jejím, jakoby bezúčelný stupeň, leží uprostřed dlažby pod povzneseným baldachýnem červenavá mramorová plotna, 8 stop dlouhá, 2 stopy široká — kámen to, na kterém Josef z Arimateji mrtvolu spasitelovu mastěmi potíral. Pravá stěna té předsíně kryje pahrbek Golgathu, dvoje schůdky, nahoře se v pavlán spojující vedou k němu. Povrch Golgathy je rozdělen ve dvě tmavé kapličky, jedna z nich má obsahovat místo, kde Ježíš byl přibit na kříž, druhá, kde byly všechny tři kříže postaveny. Tři díry v mramorovém oltářním podkladě naznačují místa. A hned vedle levé krajní díry je as loket dlouhá, pohyblivým mosazným lineálem pokrytá štěrbina — to prý ta při spasitelově smrti puklá skála. Na pravé straně té štěrbiny budou jednou stát všichni spravedliví, na druhé — atd. Pod Golgathou je jeskyně opět dvoudílná, kde našli — Adamovu lebku.

Chrám sám popsat je neskonale těžko. Nemát slohu, nemá pravidla, je pln nejrozličnějších koutů a kapliček. Čtenářům pražským přec snad několika slovy dovedu dát alespoň všeobecný pojem. Račtež sobě pomyslit, že jste vešli do svato-

vítského chrámu na Hradčanech, ale ze strany levé, kde je hrob svatojanský, od hradu. Nedívejte se vlevo: to, co vidíte zrovna před sebou a vpravo, vsuktku jako by co do ú p r a v y místnosti byla jedna a větší část chrámu jerusalemského. Tedy uprostřed chrámu, kde u nás hlavní oltář a povýšené prostranné místo před ním (katholikon), také v jerusalemském chrámě Božího hrobu je zcela taková místnost oddělená — majetek to Rusů, řeků. Pak kolem dokola tam také chodba (či loď), jenže temná, pak také ty postranní kaple, jenže nepravdělné, jedna v niveau kostela, druhá výš, třetí níž, jedna malá jen v šířce zdi, druhá vybočující z chrámového okruhu značně ven. Před středním tím prostranstvím oltářním pak, tedy u nás vstupujících vlevo, as v šířce prostranství toho, myslíte si rotundu, nad níž kuple s velikostí naší malostranské kuple svatomikulášské. A uprostřed rotundy té je zas nízká, krytá kaplička dvoudílná, v jejíž zadní části je vlastní hrob spasitelův, sarkofág 2 stopy široký, as 6 stop dlouhý z bílého mramoru.

Architektonický ten nelad je majetkem rozmanitých vyznání. Katolíkům na př. patří kaple, kde se Ježíš zjevil sv. Majdaleně, kaple, kde se zjevil své matce po zmrtvýchvstání, p ů l k a božího hrobu a p ů l k a zmíněného „kamene mastí“, kaple, kde sv. Helena našla zakopaný spasitelův kříž, a polovička Golgathy: řekům náleží katholikon, druhá půlka božího hrobu a Golgathy, kaple vězení Kristova atd. Sekty ty rozličné, jak už praveno, mají své kláštery ihned přistavěny k chrámu. Těch klášterů je zde šest: h a b e š s k ý má tu zvláštnost, že mniši v něm bydlejí společně — s jeptiškami.

VI

JERUSALEM JE SAMÁ RELIKVIE, POBOŽNÝ POUT-
ník ani neví, kde víc a kde nejvíc se rozchvívat. Jsem dosti zlomyslný, abych těm zbožným, kteří do Jerusalema sami nemohou, podal zde tak nějaký seznam, sebranou smetanu na laskominu. Ať se trápí!

Pravou Golkondou na posvátné diamanty je ovšem především chrám Božího hrobu. Hned v malé, arméňanům patřící

kaplička před vchodem je půl onoho sloupu, u něhož byl Kristus bičován. Sloup ten je obalen stříbrem. Uvnitř chrámu pak se nalézají: Kámen, na němž Josef Arimatejský mrtvolu Kristovu balzamoval. — Místo, kde byl Kristus na kříž přibit. — Tři díry v trojhranu, v nichž stál kříž Kristův a kříže obou lotrů. Na prostředním a předním je stříbrná plotna s řeckým nápisem: „Zde způsobil bůh, král náš, před věky spasení v středu světa.“ — Hned vedle díry je zmíněná již puklina skalní, která jde přímo až do středu naší země. — Pod tím hrob Melchisedechův, salémského krále hierarchického. — Vedle něho místo, kde nalezena lebka praotce Adama. — Místo, kde byli pochováni křížáci Bouillon a Balduin. — Kus strakatého sloupu, u něhož korunovali Krista trním. — Místo, kde sv. Helena se modlila, aby její dělníci našli zako-paný kříž Kristův. — Místo, kde našli všechny tři kříže, korunu, hřeby atd. — Kříž sv., padělaný dle skutečného, který se prý někde v Cařihradě ztratil, nejspíš aby jej mohli pozděj ještě jednou zázračně najít. — Místo, kde se dělili žoldněři o roucho spasitelovo. — Místo, kde žoldněř Longinus, který byl bok spasitelův proklál, žil pak co poustevník. — Vězení, kde byl Kristus držán, než ho zavedli na Golgathu vedle. — Místo, z něhož se dívala Panna Maria na popravu. — Místo, kde Panna Maria žila co poustevnice. — „Pupek naší planety.“ Nízký to, zcela volně stojící, as půl stopy průměru mající sloupek, na jehož povrchu žlutý kámen, do čtyř úhlů rozříznutý jako housky našich pekařů. — V prvním oddílu vlastní kapličky hrobní je kámen, na němž se zjevil svatým ženám anděl. Musil umět dobře sedět, posud je v kamenu skvělý otisk jeho — — sedění. — V druhém oddílu hrob sám. — Dále místo, kde Ježíš Maří Majdaleně zjevil se co zahradník. — O tři stupně výš místo, kde se zjevil truchlící své matce. — Druhá polovice sloupu „bičování“. Je za mříží a smíš k němu jen hůlku vstrčit a pak konec její políbit. — Kaple nad místem, kde Abraham Izáka obětovat chtěl. — Meč a ostruhy Balduinovy atd.

Jinde:

V arménském velkém klášteře místo, kde byl sv. Jakub sťat. Tamtéž pozlacené křeslo pod baldachýnem, na němž sedí prý

osobně sv. Jakub. Vidí ho však jen oko nadšené, já ho neviděl.

Dům Kaifášův.

Dům Anášův.

Obraz Panny Marie, malovaný sv. Lukášem (v syrském klášteře).

Hrob sv. Anny. Hrob sv. Jachýma. Hrob sv. Josefa. Hrob Panny Marie, z něhož vystoupla.

Dům soudce Piláta. Místo, kde byl Kristus korunován (dřív už jsme viděli dotýčný sloup). Místo, kde mu naložen kříž. Kde po první sklesnul a Šimon mu pomohl. Dům sv. Veroniky. Kde po druhé sklesnul. Kde promluvil k plačícím ženám: „Neplačte nade mnou atd.“

V domě Kaifášově vězení, kde Ježíš byl také držán. Tamtéž místo, kde Petr Pána zapřel. Item místo, kde k o h o u t t ř i k r á t k o k r h a l. Item kámen, jímž byla krypta hrobu Ježíšova zavřena.

Dále: Místo, na němž stál Kristus před Anášem.

Dům bohatce, před nímž ležel chudý Lazar, než ho andělé odnesli k Abrahámu.

Dům, v němž Panna Maria umřela.

Dům, kde se Panna Maria narodila. Zná jej již toliko jeden starý kapucín a ten nebyl za našeho pobytu právě v Jerusalemě.

Dům farizea Šimona, kde se kála Maří Majdalena.

Místo, kde byl Štěpán kamenován. Místo, kde se Panna Maria na to dívala.

Dům Uriášův a lázeň Bathsebina.

Dům apoštola Marka. Item sv. Tomáše. Item velekněze Zachariáše.

Jeskyně, v níž sv. Petr plakal.

Místo, kde učil Kristus apoštoly modlitbě Páně.

Místo, kde Kristus plakal nad Jerusalemem; uprostřed Olivetu.

Na „vrchu pohoršení“, vedle Olivetu, místo, kde Šalomoun obětoval molochu.

Místo, kde Panna Maria při svém nanebevstoupení ztratila pás.

Místo, kde Pán Ježíš s osla slezl.

Místo, kde Panna Maria při pohledu na jdoucího ku popravě křeče dostala.

Na Haramu kámen, na němž měl Jakob svůj sen o žebříku nebeském. Místo, kde se modlili David a Šalomoun. Kde stál soudcovský stolec Davidův. Kamenná postel, kde spal Ježíšek, když se svým rodičům byl ztratil. Jedna šlépěj Kristova.

Okno, z něhož David se díval na koupající se Bathsebu.

Rybník Bethesda, v němž anděl vodou pohyboval.

Rybník, v němž se Panna Maria koupala.

Pramen Siloah, v němž Panna Maria plénky Ježíškovy prala.

Jeskyně, kde Kristus krví se potil. Místo v Jethsemane, kde se modlil. Kde apoštolé spali. Kde Jidáš Pána svého políbil.

Hrob krále Davida.

Sál, v němž byla poslední večeře.

Hroby soudců.

Jeskyně, v níž Jeremiáš své žaly pěl.

Hroby Absalomův, Zachariášův, Jakobův, Josafatův. Hroby proroků.

Hakeldama, čili krvavé pole, koupené za Jidášův zrádný peníz.

Strom, na němž se Jidáš oběsil.

Místo na Olivetu, z něhož Kristus se povznesl do nebe. Tamtéž jeho šlépěj v kamenu, a v druhém, vedlejším, důlek od jeho hole, o niž se přitom opřel.

Vrch „zlé rady“, kde se v letním bytu Kaifášově židé radili, jak utratit Ježíše.

Kámen, který mluvil, když lidé mlčeli, o slávě Ježíšově totiž (Luk. 19., 40.). Je v něm vylíbán důlek, ženské jej líbají náruživě.

A teď si pomyslete, že byste mohli na př. v blízkém Betlémě vidět i ruku a jazyk jednoho z dětí, jež Herodes zavraždil, co byste vše mohli vidět v Tiberii, Jerichu — a šněrujte si uzlík!

NA VÝCHODNÍ STRANĚ LEŽÍ HARAM EŠ ŠERIF —

„místo zapovězené“ či „nejsvětější“. Náměstí obrovské, jedno z nejpamátnějších celého světa! Haram sám stojí za návštěvu Jerusalema. Půl hodiny potřebuješ, než jeho nepravidelný čtverhran obejdeš.

Je to plateau biblického pahrbku Moriah, trochu ovšem nerovné. Několik tu čarokrásných cypřišů, vyšších než naše nejvyšší topoly, několik oliv a ořechů, po jejichž pni obrovské ještěrky se prohánějí, několik krypt, mešita uprostřed, jiná mešita nad městskými zdmi k Josafatu, pustnoucí dvě tři budovy a drobící se městské zdi kolem, toť již vše.

Již zase se zde rozpadává jedna kultura náboženská! Není pražádné pochybnosti, že zde stál kdys Šalomounův velebný chrám, základy místy nalezené, kameny odtud do hradeb zasazené dosvědčují tak. Stojíme na tom místě biblickém, jež David zakoupil od Jebusity Aravny. Jebusita měl zde mlat svůj — snad na té skalině uprostřed náměstí. Náhle se tu na deset stop zvýše vyzdvihuje ze země balvan as 40 stop v průměru mající, okrouhlý; snad že na něm byla „nejsvětější“ část chrámu židovského, alespoň tomu nasvědčuje pověst židovská, že se v něm skrývá posud archa úmluvy i s vyššími kněžími. Jako nyní mešita postavena kolem něho a kuple její pne se v závratné výši nad ním, mohl také balvan již dříve stát uvnitř chrámu. Vždyť je dosti posvátný, již Adam na něm se modlíval, na něm chtěl Abraham Izáka obětovat, na něm měl dle jedněch Jakub svůj sen o nebeském žebříku, i všichni proroci modlili se zde. A když Jerusalema klesnul rozmetán a proroci prchli, chtělo se skalině za nimi, avšak archanděl Gabriel zachytl ji — dosud vidíš stopy jeho ruky. Zadržel ji, aby zas Mohamed mohl modliti se na ní. Také Mohameda sobě zamilovala, a když tento vystupoval k ráji, letěla za ním. Již nebyla daleko rajskeho vchodu, tu se nemohla déle zdržeti radostí, vykřikla „lululu!“, upozornila tím Mohameda teprv na sebe a Mohamed ji srazil zase dolů k zemi. Čtyry stopy nad zemí zůstala viset ve vzduchu a visí tak až posud — člověk to arci nevidí, skalina je za mříží kolem ji objímající,

špatně bys pochodil, kdybys chtěl její základy zkoumat, jen do skalní jedné komůrky smíš pod ni dolů, a tu vidíš, jak balvan je podepřen jedním trámem, poněvadž prý se těchto ženy příliš zde bály.

Haram je mohamedánům „nejsvětější“, alespoň nejsvětější po Mekce a Medině. Nejen „skála ráje“ a její mešita (Omarova) to činí, také druhá mešita, Aksa, má své posvátnosti, mezi „veli“-mi (kuplovými kryptami) je také jedna, v níž leží Fatime, dcera Mohamedova, a na východ, k údolí Josafata, trčí zde z ochranné zdi Haramu onen mramorový, vodorovný sloup, na němž bude Mohamed sedět a soudit. Oběma předním, generálním sektám mohamedánským, šiitům i sunnitům, je stejně svatý. Mezi sektami těmi není rozdílu jako mezi katolíky a protestanty, koran jim platí dopodrobna stejně. Roztroušeni po prostranství vykonávají své modlitby stejně vroucně, neboť mohamedáné jen z milosti boží, ne za své osobní zásluhy dostávají se do ráje, modlitba je jim „klíčem ráje“. Stejně tu klečí zbožně, jen někdy to některým škubne a on uprostřed modlitby zvolá na souseda: „Ty prokletý — synu prokletého — sám jsi svině a jsi bratrem svině!“ A druhý odpoví rovněž nadšeně.

Nejpřednější ozdobou náměstí je ovšem ta mešita „Omarova“ — „Kubbet es Sachra“, „kuple skalní“. Omar ji nevystavěl, spíš dle stavby Konstantin neb Justinián co chrám křesťanský. Pravidelný to osmihran, jehož každá strana 67' dlouhá. Zevnějšek stěn je kryt krásnými bílými, modře kvítkovanými cihlami z fayencu, místy už značně porouchanými. Uvnitř je rotunda, nad níž se kuple pne, a kolem rotundy té běží sloupy oddělená, široká a taktéž vysoká chodba koncentrická. Sloupy jsou krásny, z drahého mramoru, vykládány mimo to tabulemi verde neb rosso anticho. Kuple, ozdobená obrazy mosaikovými, sestavenými z maličkých skýlek a kaménků jako obrazy u sv. Marka v Benátkách, v Sofii cařihradské, v Dafne attické, má 45 stop v průměru a 90 stop výše. Jsou tu 52 okna a přec uvnitř značné temno, neboť okna ta jsou také samá mosaika barevného skla. V chodbě vyloženo několik slavných opisů koranu, podlaha je pokryta rákosovou rohožkou, na sloupech visí pletiva lid-

ských vlasů, pasy, provázky a jiné památky poutnické. Celý vnitřek rotundy vyplňuje zmíněný skalní balvan. Je pokryt hedvábnými šaty a obehnán dvojí, krásně pracovanou a vyzlacenou mříží. Nejsvětějším místečkem je ta komůrka na východní straně pod ním. Zde vidíš hubu, kterou balvan ten mluvil k Mohamedu, otisk nohy Mohamedovy na místě, z něhož se vyšinul do nebe, místa, kde se modlili nejen Abraham, David a Salomon, nýbrž i Mohamed a sv. Jiří, a ve stropě prohlubinu oblou, již lebkou svou vyrazil Mohamed, když jednou neopatrně od modlitby vstával. Ano, již opět jsi upomenut na soud poslední — všimni sobě té mřížované malé plotny v podlaze, tím otvorem vchází se do podsvětí — „Birreh Ruah“ se tomu tady říká.

Před vchodem k východní straně stojí venku sloupový altán, zde prý měl David soudní svůj stolec. A odtud přímo naproti přes prostranství mešita druhá, Aksa. Před Aksou je malé, as šest kroků široké loubí a ve zdi jeho zadělán černý kámen. Kdo se naproti němu těsně k čtyrhannému pilíři postaví, oči zavře, ruce zdvihne, slepě kupředu jde a dlaněmi zrovna na kámen trefí, přijde zcela jistě do nebe. V pilíři už je hlavami díra vytačena. Uvnitř Aksy můžeš se zas přesvědčit, jsi-li „nevinnen“. Stojí tu dva vysoké mramorové sloupy vedle sebe a těmi se musíš protlačit. Poněvadž již přítel můj, o něco štíhlejší než já, sotva se protlačil, nechal jsem svou nevinost bez zkoušky. Takto zde vidíš překrásný, z cedrového dřeva vyřezaný „mimbar“ či kazatelnu Omarovu, saracénské pilíře, hroby Áronových synů a zase jednu šlépěj Kristovu. Nedaleko Aksy ukazují pod zemí vězení, v němž jsou posud zavřeni džini čili zlí duchové, jež zavřel sem Šalomoun při stavbě chrámu, pak kamenné lože, v němž spal Ježíšek, když se rodičům svým ztratil. Již jsem pravil, že Isa ben Mirjam je velice ctěn u mohamedánů; vypravují si, že v Medině, v kryptě Mohamedově, je také prázdný sarkofág pro Ježíše. „Křesťané jsou lid mesiáše Ježíše, syna Mariina — mír budiž jemu! — a on je pravý prorok po Mohamedu — mír budiž jemu; — a on byl ten, jehož slibovala Tora (mosaický zákoník),“ praví theolog Šahrastani.

Haram je „místo zapovězené“. Ještě před třemi lety jen

členům panujících rodin býval přístup dovolen, také dnes ještě neodvaž se tam bez vojenského průvodu, budeš ukamenován. Avšak — hráz je protržena, a mohamedánská pověst dí: „Kdyby cizinci směli vstoupit sem, jen 40 let trvalo by tu pak ještě panství koranu!“

VIII

NIKDE VE SVĚTĚ NEJEVÍ SE ŽIDÉ V POSTAVĚ TAK bídné jako v Jerusalemě. Roztroušeni světem, stali se úmorem lidstva, co pijavice nejhoršího druhu nežijí nikde z práce své, žijí z mozolu a potu cizího, krev pracujícího lidstva musí sloužit k vyšperkovaní jich bohatých salonů. Jinde největšími, nejmocnějšími pány, jsou v Jerusalemě, kolébce svého národa, největšími bídáky.

Křesťan i mohamedán stejně zde Židem opovrhují. On jediný nesmí do chrámu Božího hrobu vstoupit nikdy, proti němu platí u soudu svědectví mohamedána i křesťana, jeho svědectví platí jen zase proti souvěrci. Čtvrť židovská, Hareth el Jehud, rozkládající se mezi Haramem a Sionem, je také zde čtvrtí nejhorší, a v ní bydlí nejhorší lidé. „Mravní opovrženost, fanatická šílenost, největší bída“ je zde jich příznakem, sami cestovníci židovští to dosvědčují. Špinaví, oškliví a nemocní plíží se ulicemi, tmavé kučery jich slabých vlasů třesou se zimničně na bledých spáncích, potrhané župany visí s nich jako s bidélek, prsa jsou zapadlá, celé tělo jako by klesalo do těch špičatých kolen. Ohyznějších Židů a ohyznějších šatů jsem posud nebyl viděl; jako by svět z ošklivosti byl vrhl zpět ten hadr, tu svadlou kůži a ten sešlý hnát!

Vyjma trochu málo obchodu a lichvy nedělají praničeho, žijí jen z „ješibotu“ (stipendií) a almužen. Žijí z nich bez vděčnosti. Fanatičtí rabínové kážou černou žluč, Rothschildové, Laemlové, sir Moses Montefiore, největší dobrodincové jich, byli již i v kletbu dáni.

Od druhého věku po Kristu nežijí Židé v Palestině života politického. Tenkrát na místě chrámu Jehovy dal císař Hadrián postavit chrám Joviši kapitolínskému a ctít Venuši. Strašné se strhlo vzbouření, jež vedl „falešný mesiáš“ Bar Chochba,

tři leta se vraždilo, Jerusalem vyvrácen, Židé pobiti. Přec nyní alespoň rozdělují se politicky. Na Aškenazim (židy polské, ruské, německé) čili cizince, kteří se vyznamenávají evropským hadrem a báječnou nečistotou, a na Sefardim. Tito, vypuzeni Isabellou II., přišli ze Španěl, nosí orientální kroj, jsou čistější a řídí se správou politicky od Turků vždy stvrzeného chacham baši, Žida. Prvější mají synagogu velikou, novou, již vystavěli Rothschildové nákladem milionů franků, Sefardim mají čtyry synagogy. Ostřejší však již je rozdíl v sektářství. Především tu karaim čili věřící v text. Nazývají sebe „jerusalemity“, tvrdí, že jediní pocházejí ze židů egyptských, uznávají jen Starý Zákon a vzpírají se proti talmudu. Pak mekebalim čili uznávající tradici. Tito zas rozpadávají se na perošim (farizeje), chasidim (puritány či zbožné), kabbalisty a grodenské (Rusy). Veškeré sekty žijí u vzájemném prokletí a krvavém nepřátelství.

Zákon připouští Židů v Jerusalemě jen do tří set, v skutečnosti se jich zdržuje zde mnohem víc. A v houfech hrnou se do čtyř svatých měst: Hebronu, Safedu, Tiberie a Jerusalema, stále a z celého světa přibývají jednotlivci i celé rodiny, staří, mladí, onino, aby zemřeli v zemi otců svých, tito, aby vyhledali naplnění svých ideálů. Pořád víc a více šíří se mezi chudinou touha po návratu do Palestiny, neboť prý již nadcházejí červánky času, o němž děl Ezechiel: „A vyvedu je z národů, a shromáždím je ze země, a uvedu je do země jejich: a pásti je budu na horách izraelských, při potocích i na všech obydlích země.“ — Avšak zeleň zešedivěla, v horách vyje šakál, potoky vyschly, v obydlích šklebí se chudoba, chrám je zhanoben, Sion zapomenut — poslyšte je, jak tam bědují do mrtvých stěn! Nic dojemnějšího nemůžeš sobě myslit, než Židy na jerusalemském „místě žaloby“! Pláče tu národ nad vlastním hrobem svým, nad celou slávou, nad svým bohem, nad svou budoucností! Elegie to rozrývající, nic v ní dělaného, pláč horký jako ta poušť, bědování úpěnlivé jako živá zoufalost — tím dojemnější, že zde pláče nad národem vývrhel národa!

Za žádnou cenu by Žid nevešel na svatý pahrbek Moria, na náměstí Haram. Ne bolestí nad tím, že na místě jeho chrámu

stojí tu chrám cizí, ale on si rozhněval boha svého, on není hoden vejít na místo tak svaté! Jen ve dle něho smí s bolem svým doufat, že usmíří toho, „jenž Jerusalema vystaví a vyhnance v Izraeli svede“. Za západní obrubou Haramu leží to „místo žaloby“. Malá ulička, sotva padesát kroků dlouhá, osm kroků široká. Nečistá dlažba, nečisté zdi, přec je tu cos velebného. Vysoká zeď Haramu strmí jako kamenný, neuprositelný pomník zašlých dob. Podklad její, spodní polovina je tatáž, která byla již za Šalomouna. Již tenkrát, když ještě skvostný jeho chrám vznášel se nad kamenem Jebusitovým, z něhož kdys stvořen svět, a v němž se teď kryje spropadlá archa úmluvy, bělely se zde ty nepohybné, až 30 stop dlouhé balvany. Ještě velebnější je ale ten bol, jenž zde doráží do němých stěn, bol, který přetrval věky a věky, a dnes ještě vynucuje hořké slzy srdcím, jež pro všechny cit jsou takto mrtva. Sem přicházejí Židé každého pátku houfně, zde jednotlivci probědnou i ostatní dny.

Zují boty, než se přiblíží zdi, zahalují hlavu, než ji oprou o stěnu, než jí bijou v mrtvý balvan, modlí se hlasitě, zpívají zvukem se chvějícím, choulí se k zemi, pláčou a štkají!

„O milosrdný, vysvobod' Sion a svolaj svůj lid do Jerusalema, učiň Sion krásný a dej v něm bydlet svému králi, větvi z kořene Jesse!“ modlí se první.

„Nevzpomínej na nepravosti otců našich, ale vzpomeň na ruku svou a na jméno své v čas tento! Duše v ouzkostech a duch soužený volá k tobě: Zhyneme na věky? Slyš nyní modlitbu mrtvých izraelských!“ volá druhý.

„Rozptýlil jsi nás v pohanění, podle všech nepravostí otců našich, kteříž odstoupili od tebe, pane bože náš!“ naříká třetí.

A šedovlasý, stoletý stařec jme se předříkávat, a muži i ženy verš za veršem bědnou po něm:

„Pro palác skvostný jenž v ssutinách!“

Odp.: „Zde sedíme opuštěni a pláčem!“

„Pro chrám vznešený, jenž rozmetán —

pro zdi drahé, jež strženy —

pro slávu naši, jež zhynula —

pro velké muže naše, již pomřeli —

pro skvosty národa, jež shořely —

pro kněze naše, kteří poklesli —

pro krále naše, již Ho neznali —

O d p.: „Zde sedíme opuštěni a pláčem!“ —

A k tomu ty hadry, ta bída!